

Сміх крізь сльози

Як почуття гумору може змінити динаміку вірмено-азербайджанського конфлікту

Мало який конфлікт у світі є настільки глибоко вкоріненим у проблему ідентичності, як протистояння між вірменами та азербайджанцями. З моменту здобуття незалежності від Радянського Союзу ці дві країни постійно перебували в стані холодної або гарячої війни: після Першої карабаської війни на початку 1990-х років був тривалий етап холодної війни з регулярними зіткненнями на кордоні та риторичною війною за інтерпретаційний суверенітет. Цей заморожений конфлікт два роки тому переріс у Другу карабаську війну, яка змінила динаміку конфлікту на користь Азербайджану та ще більш загострила стосунки між двома народами.

Разом з тим шанси, що держави в осяжному майбутньому підпишуть мирний договір, вищі, ніж були впродовж багатьох років. Наразі цей договір викликає жорсткі суперечки, передовсім заперечення з боку вірменів, які вимагають узяти до уваги питання про їхній статус у Нагірному Карабаху. Вони бачать загрозу вкладення миру під диктатом супротивника.

Втім, незалежно від того, як і в якій формі буде досягнена згода, стійкий мир на Південному Кавказі вимагатиме серйозних зусиль зі зближення та примирення суспільств обох країн. Адже протягом понад 30 років між ними не існувало особистих контактів, а політична й суспільна конфронтація з сусідом відбувалася майже виключно в атмосфері взаємної зневаги та демонізації.

Незалежно від того, чи буде підписано мирний договір, стійкий мир на Південному Кавказі вимагатиме серйозних зусиль зі зближення та примирення суспільств

Світова спільнота отримала уявлення про емоційність конфлікту та гротескне спілкування сторін, коли на Мюнхенській конференції з безпеки 2020 року прем'єр-міністр Вірменії Нікол Пашинян та президент Азербайджану Ільхам Алієв у різкій формі обмінялися сумнівними історичними аргументами й теоріями змови. Це буквально нагадало нескінченні агресивні

суперечки між вірменами та азербайджанцями про історію й міжнародне право, економіку й світове визнання, лінгвістику й їжу, які трапляються в Інтернеті та ведуть у нікуди.

Звісно, взаємна неприязнь, що доходить до абсурду – аж ніяк не позбавлена сенсу балаканина двох невихованих дітей, а результат складного, трагічного історичного конфлікту, що впливає на масову психологію. І все ж таки, попри трагічність цих відносин, є можливість віднайти в жорстокій реальності часточку гумору. Американський літературний критик і письменник Мелвін Меддокс у 2004 році описав зв'язок між війною та гумором наступним чином: сенс комедії полягає у викриванні безумності життя, а війну можна розглядати як найвищий ступінь безумності, отже, війна – найбільший виклик для коміка.

На тлі думок про цей виклик іще 2016 року народилась ідея створення гумористичного веб-серіалу, присвяченого Південному Кавказу, головні герої якого – вірменин, азербайджанець і грузин – приїждять до Берліна на навчання й мешкають разом у гуртожитку. Завдяки численним пригодам та викликам, які їм доводиться долати спільно, початкова ворожнеча між героями поступається місцем більш близьким стосункам. Фільм має передовсім розважальний характер, але з кожною серією глядачі піддаватимуть свої упередження дедалі сильнішим сумнівам. Спонтанна робоча назва *Dolma Diaries* («Щоденники Долми»), яка зберігається донині, є алюзією на страву, яку й вірмени, й азербайджанці вважають національною. Власне, це ще один, менш видимий аспект конфлікту, що відображає фундаментальну проблему постійного конкурування буквально за все.

*Ідея осмислення
конфлікту за допомогою
гумору чи розваг не нова
й неодноразово
випробувана на
практиці*

Сценарій першого епізоду був написаний іще в 2017-2018 роках. Але фінансування виробництва серіалу виявилось складним завданням: гумор та війна здавалися деяким спонсорам несумісними речами. Хоча ідея осмислення конфлікту за допомогою гумору чи розваг не нова й неодноразово випробувана на практиці. Наприклад, фільм «Нічия земля» (*No Man's Land*), який отримав премію «Оскар» 2001 року – це гумористичне представлення боснійської війни. Крейг Зеліцер, колишній директор магістерської програми з конфліктології

Джорджтаунського університету, згадує його прем'єру в Сараєво: «Бачити, як тисячі людей сміються з власного трагічного конфлікту – шокує, але разом з тим вражає».

Американська неурядова організація Search for Common Ground розробила кілька форматів політичних розважальних шоу по всьому світі, в тому числі в країнах Африки та Близького Сходу, що пережили воєнні конфлікти. Зокрема, йдеться про футбольну мильну оперу The Team, де персонажам доводилося долати етнічні чи релігійні суперечності, щоби разом грати в футбол.

Дуже вдалим прикладом використання гумору в контексті конфліктів є ізраїльський серіал «Арабська праця» (Arab Labor), у якому в жартівливій формі представлені відносини між ізраїльтянами та арабами. Висвітлена в ньому ситуація досить сильно нагадує вірмено-азербайджанський конфлікт через Нагірний Карабах.

Завдяки Фонду ім. Фрідріха Еберта влітку 2021 року в Берліні нам удалося зняти пілотну серію Dolma Diaries за адаптованим після війни 2020 року сценарієм, який торкається конфлікту обережніше, ніж початкова версія.

Реакція на появу першої серії в жовтні 2022 вразила: десятки тисяч переглядів за кілька днів у YouTube, позитивні оцінки тисяч глядачів у Twitter, Facebook та Instagram на додачу до сотень коментарів безпосередньо під відео.

При цьому очікуваного багатьма потоку націоналістичних гасел практично не було, лише в деяких коментарях поряд із побажаннями миру можна було бачити провокативні висловлювання. З одного боку, це можна пояснити обережним підходом у першій серії, а також тим, що YouTube переглядає переважно прогресивна аудиторія, з іншого боку – гумором. За науковими спостереженнями, під час обговорення з гумором серйозні теми сприймаються менш агресивно, а неприємна інформація чи складні історії не викликають реакції прямого відторгнення.

Саме з цієї причини можна вважати гумор ефективним інструментом, що спонукає до переосмислення сталих поглядів у конфліктах. Окрім того, практичний досвід показує, що, схиливши сторони до того, щоби сміятися з конфлікту або дивитися на гнітючу ситуацію з гумором, можна змінити динаміку конфлікту й створити простір для прогресу.

Олівер Мюзер

Берлін

Олівер Мюзер (Oliver Mueser) – політолог, працює над проектами громадянського суспільства з демократизації та трансформації конфліктів у пострадянських країнах. Вивчав політологію, політичну економію та міжнародні відносини в Гамбурзі, Лондоні та Кембриджі.

